

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Fondul personal – Constantin Diamandi

CRISANTA PODĂREANU

Aflăm din certificatul de naștere care se găsește la începutul fondului că unul din cei mai mari diplomați români s-a născut la Bârlad, în 12 martie 1870, apoi, din alte documente, că a studiat dreptul la Paris și a intrat în diplomatie la numai 23 de ani, fiind numit atașat la Berlin. Imediat după aceea a fost numit ministru plenipotențiar la Sofia, Roma și, în 1913, la Petersburg.

Din cei 1,15 m.l. de arhivă, aproape jumătate se referă la complicatele demersuri diplomatice ale lui Constantin Diamandi și Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri, în perioada premergătoare și în timpul primului război mondial, în Imperiul rus. Nenumăratele telegrame cifrate trimise de Diamandi de la Petersburg Ministerului român al Afacerilor Străine și invers sunt mărturii ale situației interne a Rusiei, situației internaționale și jocurilor de interese ale marilor puteri. În același timp, rapoartele ambasadourilor de la București, expediate țărilor lor, dau o imagine a stării de spirit din România anilor 1914–1915 și a diverselor planuri concepute de oamenii politici români pentru mai multe eventualități.

În 1914 a avut loc o întâlnire între Ion I. C. Brătianu (a cărui personalitate o remarcă mulți diplomați străini în rapoartele către ministerele lor de externe) și S. A. Poklevski, ministrul Rusiei la București, la care acesta din urmă a făcut cunoscută dorința imperiului ca România să rămână neutră în schimbul teritoriilor locuite de români. Dar țarul Nicolae II temperează avântul trimisului său la București: „Rusia va îndeplini problema istorică la Marea Neagră, moștenită de la strămoși; contrar opiniei ambasadourilor nostri din București, cred că Rusia nu este obligată să dea României nici o explicație privitoare la modul în care intenționează să rezolve, în acord cu Aliații, chestiunea strâmtorilor. României nu-i stă să intre în concertul

celor trei țări, ea nu va trebui să pretindă să participe la discuția hotărârii definitive¹.

Cam tot atunci, Constantin Diamandi îi trimitea ministrului român al afacerilor străine, E. Porumbaru, proiectul unei convenții de cooperare militară ruso-română. Și, fiindcă unui imperiu uriaș îi era permis să nege astăzi ceea ce afirma ieri și să dorească egalitate, dar nu pentru căței, iată ce însemna diplomație românească, scrie Diamandi în notele sale despre anul 1914: „Vizita țarului la Constanța. Întoarcere de la Predeal la București. În același vagon – Sazonov², Brătianu, Diamandi și Poklevski-Koziel; Poklevski: «Situția e îngrijorătoare, criza e posibilă». Și, deodată, tam-nesam: «Care ar fi atitudinea României în cazul unui conflict ruso-austro-ungar pe tema Serbiei?». Diamandi: «Dragul meu ministru, strici o plimbare așa frumoasă cu prevestiri atât de pesimiste! Prea pesimiste, fără îndoială, pentru că situația nu e așa de gravă». (Pe la Chitila) Sazonov repetă la rândul său clar și precis întrebarea lui Poklevski-Koziel. Brătianu, (la București): «România nu va întreprinde nici o acțiune contrară intereselor ei». (La Gara de Nord, în mașină) Brătianu și Diamandi: «Repede, înarmarea!»³.

În 1927 Constantin Diamandi scria în memoriile sale: „România încheiase la 1 octombrie 1914 un tratat de neutralitate cu Rusia, care trebuia să fie ratificat la Londra și Paris și care a fost prima etapă a politicii românești în războiul cel mare. Dar noi ne-am dat seama imediat, că pentru a putea face unitatea națională, România nu putea să rămână pe acest tratat de neutralitate. Nu o dată ni s-a declarat în mod oficial, atât la Petrograd cât și în alte capitale, că țările care vor rămâne neutre, cu arma la picior, nu vor fi primite la conferința păcii și nici nu vor avea dreptul să expună revendicările lor. Prin urmare, a crede că România putea să rămână neutră în acest conflict mondial care, în același timp, pune chestiunea naționalităților, era pentru noi o siguranță că nu puteam obține integritatea țării noastre fără a participa la război. În ziua de 3 mai 1915 fusese însărcinat de Ion Brătianu de a prezenta d-lui Sazonov la Petrograd harta revendicărilor noastre. După cum am expus într-un capitol precedent, chiar când am intrat în biroul d-lui Sazonov mi-a spus: «Acum când Italia a intrat în război pretențiunile României au scăzut». Mi-am dat seama imediat că negocierile vor fi grele, nu mă așteptam însă să fie atât de grele cum au fost și care au durat mai bine de un an. Rusia și Antanta și-au închipuit că, de vreme ce obținuseră concursul Italiei, al României nu mai avea același preț. La întvederea avută, la 3 mai, cu dl. Sazonov venisem cu harta revendicărilor noastre, însă el, de la început, mi-a prezentat o hartă care, amănunt curios, data de la 1875 și în care naționalitățile dintre Tisa și Prut, adică Transilvania, Banatul și Bucovina tocmai teritoriile care trebuiau să fie negociate de noi, erau însemnate cu culori și culoarea dominantă, la prima vedere, era culoarea verde reprezentând elementul slav... Am înțeles de la prima convorbire cum că, dacă pentru Transilvania propriu-zis nu o să avem dificultăți, în schimb vor fi dificultăți mari pentru Bucovina și pentru Banat, adică tocmai acele provincii din monarhia austro-ungară în care se găseau și elemente slave printre elementul românesc. Prima convorbire cu dl. Sazonov a fost amicală, însă a subliniat dificultățile problemei care era de negociat. Dar am simțit în același timp și alt lucru pe care documentele publicate de soviete le-au arătat, adică mi s-a dat a înțelege că noi vom negocia direct cu Rusia și să nu sperăm la sprijinul Aliaților pentru a susține cauza noastră.

¹ Arh. St. Buc., fond Constantin Diamandi, dosar 29, f. 9.

² S. D. Sazonov, ministrul rus de externe.

³ Arh. St. Buc., fond Constantin Diamandi, dosar 120, f. 2.

Am spus că am simțit aceasta și documentele ulterioare au arătat mai precis și când am spus d-lui Sazonov că noi nu putem transige asupra punctului principal al cererilor noastre, s-a interpretat imediat, atât de generalisimul armatei rusești, Nicolae Nicolaevici, cum că România lansează un ultimatum și că făcusem propunerea noastră sub forma unei somațiuni. De fapt nu era un ultimatum și nu era o somațiune; dar în concepțiunea marilor puteri nu putea să creadă că un stat mic căruia îi cer mai mare sacrificiu, adică al sângelui și al intrării în război, să pună condițiuni pentru intrarea sa în acțiune”.⁴

Într-un articol scris mai târziu, Constantin Diamandi relatează convorbirile italo-române din 1915 referitoare la intrarea celor două țări în război. Interesant este că diplomatul, scriind despre evenimentul îndepărtat în timp, remarcă faptul că, la vremea la care ele se petreceau, oamenii chemați să hotărască, și cu atât mai puțin opinia publică, nu vedeau totul atât de clar, așa cum le vede cel care le analizează peste ani.

În 1916, aflat tot la Petrograd, primește o telegramă necifrată de la Ion I. C. Brătianu, cum că trupele rusești au intrat în Mamornița, pe teritoriu românesc. „Necifrată? De ce? El era omul cel mai secret. Ca să știe toată lumea, și Germania și Austria și să le deturneze bănuielile că Brătianu s-ar fi pus de acord cu Rusia ca aceasta să folosească teritoriul românesc pentru a cădea în spatele trupelor austro-ungare”.⁵

Din păcate există doar fragmente de memorii și acelea dezlănate, semn că Diamandi nu ținea la formă și ordine. Dar chiar și așa aflăm cum a fost chemat în 1916 de Ion I. C. Brătianu la Florica, închis într-o cameră și pus să redacteze declarația de război a României.

Un memorandum asupra României, publicat de primul ministru britanic, Lloyd George, în 1916, în „Atlantic Monthly”, menționează: „Am luat cunoștință de declarația de război a Bulgariei adresată României. Cred că Hindenburg, care s-a opus totdeauna concentrării forțelor germane în vest, își va îndrepta atenția către România. Noi ar trebui să ne gândim la un plan de ajutorare a României în cazul în care ar fi atacată. Nu ne putem permite o altă tragedie sârbă. Nu cred că echipamentul armatei române îi permite să reziste mult timp unui atac austro-german-bulgar... Deci Statul Major să vadă ce am putea face, împreună cu Franța și Italia, ca să ajutăm România în cazul în care ar interveni un atac formidabil”.⁶

Într-un raport de la Petrograd către Ion I. C. Brătianu, Diamandi relatează întrevvederea colonelului Rășcanu cu țarul, faptul că acesta din urmă a afirmat că Rusia face tot ce poate ca să-i vină în ajutor României cu mijloace de transport și muniție, și că 15 000 de prizonieri români transilvăneni aflați în Rusia ar putea fi cedați României.

Un proces-verbal de percheziție la Legația germană din București arată că, în octombrie 1916, aici au fost găsite explozibil și culturi de bacili care generează boli la animale, transmisibile la om.

Câteva note relevă contribuția regilor Carol I, Ferdinand și a reginei Maria la Unire. În 1915 Ferdinand îi scria împăratului Germaniei arătându-i starea de spirit a poporului român care cere eliberarea fraților oprimați din Ungaria și dificultatea de a se menține în neutralitate. În același an regina Maria îi descrie regelu

⁴ Ibidem, dosar 105, f. 1.

⁵ Ibidem, dosar 125, f. 1.

⁶ Ibidem, dosar 97, f. 2.

⁷ Pentru acest episod, care ar fi putut avea consecințe deosebit de grave, vezi Ion Dumitriu Snagov, *București, mai 1916: Istoria unei mari catastrofe eșuate*, în „Revista Arhivelor” LXIX (1992), vol. LIV, nr. 4, p. 430-439.

George V al Angliei conflictul sufletesc al regelui Carol I și simpatiile poporului față de Franța și Anglia, vorbind apoi de situația dificilă a regelui Ferdinand, sfâșiat între originea lui și datorie, și asigurându-l pe suveranul britanic de faptul că la Ferdinand contează în primul rând salvarea țării sale. Însă, continuă Maria, Ferdinand nu se poate arunca într-o aventură. O alianță cu Rusia nu oferă garanții decât dacă acestea sunt contrasemnate de Anglia și Franța. Și, mai departe, regina le demonstrează, țarului, mării ducese ruse Vladimir și regelui Victor Emanuel III, al Italiei, că reproșurile adresate României că ar avea pretenții teritoriale exagerate nu sunt juste.

„Moartea regelui Carol“, scrie Diamandi în aceeași memorii risipite, „deșchidea, cu urcarea pe tron a noului suveran, o întreagă serie de îndoieli pe care n-a întârziat să le risipească în mare parte mesajul, emoționant în simplitatea lui, al regelui Ferdinand, rostit în fața aleșilor națiuni: //Voi fi un bun român//... Un bun român, adică voi uita că sunt născut Hohenzollern, că am servit în tinerete în armata germană, în timp ce marea conflagrație actuală atrage ineluctabil țara pe care sunt chemat s-o conduc, în partea opusă a tot ceea ce reprezintă originea mea“.⁸

Pitoresc este interviul luat Elenei Lupescu în „Pesti Naply“, unde aceasta vorbește despre relația ei cu Carol II, căruia îi face un portret: „... Carol are o natură curioasă și puțini își dau silința să-l înțeleagă. Este foarte hotărât, dar puțin stângaci. Deci este scurt, răspicat, s-ar crede că este puțin brutal. Nu este schimbăcios. Este serios, nu este afemeiat. Femeile nu-l consideră ca om atrăgător. Nu știe să curteze pe cineva, este prea sincer, deci nu este perfect om de salon. Îl doare că prietenii nu-l înțeleg, deci se interesează de sport, auto, aviatică. În astfel de cazuri i se spune că este sălbatic, nu se poate omul înțelege cu el. Eu știu că nu este sălbatic. Este cavalier, mărinos, fidel și patriot...“.⁹

În 1919 ambasada română a fost expulzată din Rusia, iar Constantin Diamandi – închis la Petropavlovsk. După război, când toată lumea dorea pace, a început jocul de interese care a creat o asemenea tensiune încât se prevedea un nou conflict militar.

În 1922 Ministerul român al Afacerilor Străine îl avertiza pe Lloyd de faptul că Rusia devine din ce în ce mai amenințătoare în privința strămtorilor. Constantin Diamandi a fost președintele delegației române la Conferința de la Lausanne din iulie 1923, în urma războiului turco-grec. Pe această temă sunt articole, discursuri, conferințe și lucrări. Ecurile războiului mondial nu se stinseseră nici în 1925, când România cerea, printr-un memorandum, reparatii de la Germania. Un „aide-mémoire“ reunește Polonia, România și Regatul Sârbo-Croato-Sloven în ceea ce privește evaluarea bunurilor statului de pe teritoriile cedate de Austria, Ungaria și Bulgaria. Radu Djuvara, în 1930, raporta Înaltei Regențe, Președinției Consiliului de Miniștri, Ministerului Afacerilor Străine și Ministerului Armatei că a aflat pe căi diplomatice de pregătirile U.R.S.S. de a ataca Basarabia. De altfel, Constantin Diamandi dispunea de câteva documente rusești secrete pe care le-a redat în rezumat.

În 1922 este ministru plenipotențiar al României la Societatea Națiunilor și curierul Casei Regale, iar în 1924 – trimis extraordinar și ministru plenipotențiar în Franța. Aici desfășoară o activitate bogată, de la încheierea Tratatului de alianță și prietenie dintre România și Franța, până la participarea la manifestările Alianței Franceze, la Târgul comercial și Ziua franco-română de la Lille, aniversarea Inde-

⁸ Arh. St. Buc., fond Constantin Diamandi, dosar 113, f. 16.

⁹ Ibidem, dosar 102, f. 3.

pendenței și Unirii României, la ceremoniile Academiei Jocurilor Florale din Toulouse, al cărei *doctor honoris causa* devine, la Uniunea Interaliată, prilejuri cu care rostește discursuri în care face scurte incursiuni în istoria românilor pentru a o face cunoscută francezilor. În 1928 este invitat la deschiderea unei catedre de istorie și civilizație românească la Institutul comercial din Lille, apoi la centenarul publicației „Revue des Deux Mondes” și la cel al poetului Frédéric Mistral.

Să nu ne surprindă, așadar, mulțimea de cărți de vizită și de invitații la sesiuni, conferințe, manifestări artistice, serate și recepții unde se mânca: „Mignonnettes de veau maréchale”, „Asoerges de rolle” și „Cailles en cocottes aux raisins”.

Dintre articolele creatorului de fond amintim: *Tenebrele politicii ruse*, *Un pas greșit al diplomației franceze*, *Presiuni străine în România*, *Cele două Alsacii ale noastre* și *Negocierile teritoriale*, iar dintre lucrări – *Războiul cel mare văzut de pe versantul oriental*. Nu mai vorbim de memorii, note și însemnări pentru redactarea celor dintâi, nesistematizate, e adevărat, dar foarte valoroase și așa.

Tăieturile din ziare și buletinele de presă ale unor agenții relatează despre pretențiile teritoriale sârbești (1915), retragerea trupelor române și asasinarea lui Rasputin (1916), Conferința româno-ungară de la Viena asupra problemei optanților (1929), situația politică internă a României și cea internațională. Există o statistică a refugiaților din zona frontului în județul Putna, o scurtă istorie a Banatului, raportul Comitetului Uniunii Interaliatate pe 1926, o hartă administrativă a României Mari și o comunicare pe teme de drept internațional la Academia Diplomatică Internațională. Cea mai mare parte a documentelor este scrisă în limba franceză. Urmează, ca frecvență, limbile română, engleză, germană, rusă, spaniolă, italiană și maghiară.

Dintre scrisori, menționăm pe cea a lui Diamandi către Ion I. C. Brătianu căruia îi cere documente privind acțiunile diplomatice din 1915 ale României pentru atragerea Italiei de partea Aliaților, și pe cea adresată lui I. G. Duca, în care vorbește despre clauzele tratatului de la Lausanne.

În ceea ce privește autorii scrisorilor primite de Constantin Diamandi, enumerăm aici pe G. Alexinsky, președintele Cercului basarabenilor din Paris, care îi mulțumește pentru ajutor, mareșalul Alexandru Averescu, Nicolae Bagdasar, generalul Henri Berthelot care îl felicită cu ocazia încetării misiunii lui Diamandi în Franța (1930), Martha Bibescu, George Boncescu, Raoul Bossy, Ion I. C. Brătianu, care aduce corecții unei lucrări a destinatului, Vintilă Brătianu, care scrie despre reparațiile de război și posibilitățile României, A. C. Cuza, Alexandru Davilla, I. G. Duca, Grigore Gafencu, Alexandru Lapedatu, G. G. Mironescu, I. Mitilineu, Raymond Poincaré, președintele Franței, care elogiază articolele lui Constantin Diamandi asupra războiului, Stelian Popescu, care îl roagă să-i trimită amintiri despre Ion I. C. Brătianu, mareșalul Prezan, Savel Rădulescu, Barbu Știrbei, Nicolae Titulescu, care își manifestă nemulțumirea față de afirmațiile unor ziare că ar exista un diferend între ei doi, Elena Văcărescu, generalul Artur Văitoianu, care solicită sprijin pentru înzestrarea armatei, și alte persoane și personalități care îi trimit lui Constantin Diamandi urări, invitații, mulțumiri, salutări și fac eternele și omenăștile intervenții pentru rezolvarea unor probleme personale.

Din telegramele de condoleanțe trimise fiului său, Jean, aflăm că marele diplomat a murit în 1931, la un an după ce Ministerul Afacerilor Străine îi făcea cunoscut că era pus „în poziție de retragere din oficiu”.

Documentele fondului Constantin Diamandi sunt de o excepțională valoare deoarece ele aparțin unui om care a cunoscut multe lucruri neștiute de contemporani și, mai mult decât atât, le-a valorificat în beneficiul României.